

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

36. Τα ιερά άμφια των Κληρικών (Δ')

Συνεχίζοντας πρέπει να σημειώσουμε ότι γενικώς «ράσα» ονομάζονταν παλαιότεν, τόσο το ευρυμάνικο εξώρρασο όσο και το σκοτεινόχρουν με συνήθεις χειρίδες (όχι ευρυμάνικο) και εμπρός διασταυρούμενο εσώτερο ένδυμα, το γνωστό αντερί, από την τουρκική λέξη iptari. Το εξωτερικό όμως (το κυρίως) μέλλαν ράσο είχε στην τουρκοκρατία και το όνομα «τζουμπές» (ακούγεται η λέξη και σήμερα), επικράτησε δε ίσως από το πλατύ, βαθύχρουν επανωφόρι των Τούρκων (πολλάκις μεταξωτό, ή μάλλινο, εφοδιασμένο και με γούνα), το λεγόμενο «καφτάνι», το οποίο φορούσαν και οι Έλληνες άρχοντες των παραδουνάβιων χωρών. Τέτοιο φορούσε και ο παλαιός πρωθυπουργός της Ελλάδος Δημήτριος Βούλγαρης (1802-1877), γνωστός γι' αυτό με το όνομα «Τζουμπές»!

Πρέπει όμως ακόμη να σημειωθεί ότι, από τα προ της Αλώσεως χρόνια, αλλ' ιδιαίτερα καθ' όλη την τουρκοκρατία, οι ορθόδοξοι κληρικοί είχαν ως συνήθη εξωτερική αμφίεση την αμφίεση των λαϊκών – συνήθεια την οποία την ενθυμούμαστε στην επαρχία να διατηρείται πριν από λίγα χρόνια (Μόνο στις επίσημες εμφανίσεις και στον ναό έβαζαν ράσο).

Αλλά για να επανέλθουμε στα κυρίως ιερατικά άμφια (2), πάντα τα αφορώντα στους επισκόπους, στους ιερείς και διακόνους κατασκευάζονταν από ομοιόμορφο ύφασμα, πολλές φορές, και συνήθως σε χρώμα λευκό ή υπόλευκο και αργότερα σε ερυθρό, για τον γνωστό συμβολισμό του. Όσον αφορά στο φαιλόνιο, αυτό κοσμημένο με γαμμάδια (Γαμμάδιον = σταυροειδές σύμπλεγμα με κεφαλαίο το Γ, προς διακόσμηση εκκλησιαστικών αμφίων) και, από την κυρίως βυζαντινή περίοδο με εφαπτόμενους ερυθρόχρωμους και ομοιόσχημους σταυρούς, γίνεται το γνωστό από τις πηγές πολυσταύριο.

Τα φαιλόνια αρχικά ήταν άμφια των ιερέων αλλά και των αρχιερέων. Μόνο από το τέλος του 11ου αιώνας, με παραχώρηση του βασιλέως αντικαταστάθηκαν με τον αρχιερατικό σάκκο, ο οποίος όμως αρχικά προσφέρθηκε τιμητικώς μόνο στον Οικ. Πατριάρχη. Αλλά κυρίως μετά την Άλωση (και για λόγους που δεν είναι του παρόντος) ο Πατριάρχης τον παρεχώρησε στους επισκόπους, αφού προηγήθηκαν στην απόκτησή του οι Πατριάρχες της Ανατολής (βλ. πιο κάτω). Αλλ' αν αρχικά στιχάριο και φαιλόνιο ήταν κοινά σε αρχιερείς και ιερείς, όμως το χαρακτηριστικό του επισκοπικού αξιώματος άμφιο ήταν παλαιότατα (τέλος 4ου αιώνας) γνωστόν, το επί των ώμων, δηλ. το ωμο-φόριο. Αρχικά από

μαλλί, κατόπιν ολομέταξο σε λευκό χρώμα, συνιστά πλατειά ταινία, και είναι αντίστοιχο με το παπικό pallium.

Χετικά τώρα με την κάλυψη της κεφαλής, οι ιερουργούντες ήσαν αρχικά ακάλυπτοι, σύμφωνα με τον Απόστολο Παύλο (Α΄ Κορ. ια΄, 4). Τούτο μαρτυρούν κείμενα και βυζαντινές τοιχογραφίες, βεβαιώνεται δε η πρακτική αυτή και στις αρχές του 15ου αι. από τον Συμεών Θεσσαλονίκης (PG 115, 716: «ἀπερικαλύπτω κεφαλῇ οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἱεράρχαι τὴν ἱερουργίαν τελοῦσι»). Αλλά οι κληρικοί μας κατά την τουρκοκρατία, ως καθημερινή και εκτός του ναού κάλυψη της κεφαλής είχαν τον σκούφο, κυρίως όμως έξω φορούσαν το πλατύγυρο σκιάδιο, όπως, πάλι, περιγραφές περιηγητών και απεικονίσεις βεβαιώνουν.

Ο σκούφος, όμως, που μόλις αναφέραμε, αξίζει να σημειωθεί ότι ήταν κατασκευασμένος από μαλλί, λινό ή από ψάθα. Είναι το λεγόμενο στις πηγές καμελαύκιο, άσχετο με το σημερινό - και άλλης προέλευσης - καλιμαύχι ή καμηλαύκι ή κακώς καλυμμαύχι (βλ. Τακτικά Λέοντος 19, 42-Κων Πορφυρογέν. «Περί βασιλείου τάξεως» 11, 35 κ. α.). Το φορούσαν οι μοναχοί και κληρικοί και εκτός των ιερουργιών. Αργότερα και σε συνδυασμό με τη λεγόμενη μίτρα (βλ. αμέσως πιο κάτω) τον έφεραν και οι μοναχοί όταν ιερουργούσαν, μάλιστα δε και όταν γίνονταν αρχιερείς. Παράδειγμα ενδιαφέρον αποτελεί ο σκούφος του αγίου Σπυριδώνος, με τον οποίο παρίσταται στην εικονογραφία. Στις απεικονίσεις δηλ. φέρει παλαιόθεν ένα πλεκτό ψάθινο κάλυμμα κεφαλής που μοιάζει με σπυρίδα, δηλ. με καλάθι ή με κοφίνι (κ. ζεμπίλι). Αυτό είναι κατά κυριολεξία η μίτρα του (3).

Αλλ' η σημερινή μίτρα του επισκόπου κατά πολύ απέχει τόσο από την παλαιά (αρχαία) όσο και της παλιοχριστιανικής περιόδου. Μίτρα στην θύραθεν και στην εκκλησιαστική γραμματεία εκαλείτο, αρχικά, μια απλή ταινία υφαντή, από δέρμα ή από έλασμα που περιέβαλε την κεφαλή για την συγκράτηση της κόμης, θα έλεγα ως ένας ιμάς-κεκρύφαλος. Με αυτήν την έννοια την αναφέρει ο π. χ. Ευριπίδης στις Βάκχες, 833, («ἐπί δε κάρᾳ δ' ἔσται μίτρα») και στην Εκάβη, 924. Επίσης ο ελεγειακός Καλλίμαχος στον «ὕμνο εἰς Δῆλον», 166 κ. ά (Πρβλ. και λατ. capitta ligamentum, ιταλ. Beretta κ.ο.κ.). Στους Ελληνορωμαίους άρχοντες απέκτησε κάποιο διάκοσμο και έγινε διάδημα. Συνήθως το έφεραν βασιλείς και αξιωματούχοι. Είναι οι «διαδεδεμένοι την κεφαλήν» κατά τα βυζαντινά κείμενα.

Το διάδημα-μίτρα ήταν πολλάκις ακτινωτό και χρυσό, και των βασιλέων αδαμαντοκόλλητο (ως π. χ το ακτινωτό του Ιουστινιανού), το φορούσαν δε ή απευθείας στην κεφαλή, ή στην βάση του σκούφου, (συνήθως ερυθρού). Σιγά-σιγά όμως το έλασμα-μίτρα ενώθηκε με τον σκούφο και έγινε η απαραίτητη βάση του. Αυτό τότε το βασιλικό στέμμα και η μίτρα περίπου (βλ. την μορφολογική της σχέση με τα περίκλειστα θολωτά βυζαντινά βασιλικά στρέμματα, μετά τον Ιουστινιανό (6ος αι.) και κυρίως της περιόδου των Μακεδόνων, Κομνηνών και Παλαιολόγων).

(Συνεχίζεται...)